

Θέατρο
«ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΚΦΡΑΣΗ»
Θεατρική περίοδος: 2012-2013

"Τις δύνανται νά εξηγήσουν
της γυναίκας ιδιοσυγκρασίας τὰ μυστήρια"
Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης
"Η νοσταλγός"

σκηνοθεσία Δήμος Αβδελιώδης

ΔΗΜΟΣ ΑΒΔΕΛΙΩΔΗΣ

Η Λαλιώ, μια νεαρή γυναίκα παντρεμένη με έναν πενήντατριάχρονο άνδρα συνομήλικο του πατέρα της, φλέγεται από τον πόθο της επιστροφής στο γειτονικό νησί, τον τόπο της γέννησής της.

Η συνάντησή της με το Μαθιό, ένα δεκαοχτάχρονο αγόρι που την έχει ερωτευθεί, την εμπνέει να μπουνε παρορμητικά σε μια ξένη βάρκα για να πάνε πέρα, προς την πατρίδα της.

Όταν μετά την νυχτερινή καταδίωξη του συζύγου της με μια σκαμπαβία αναγκάζονται να επανακάμψουν, η επιθυμία της φυγής οβήνει επάνω στο ακρογιάλι της πραγματικότητας.

Τι νοσταλγεί η νοσταλγός?

(νοσταλγία = νόστος - επιστροφή + άλγος - ψυχικός πόνος)

Η δύναμη και η γοητεία του Παπαδιαμάντη δεν βρίσκεται μόνο στα αισθητικά στοιχεία της γλώσσας ή στους γλαφυρούς ηθογραφικούς του πίνακες αλλά κυρίως στην επίμονη και συντεταγμένη αναζήτηση της αλήθειας πίσω από τις πράξεις και τις βουλές των ηρώων του.

Δεν πρόκειται απλά και μόνον για μια αλάνθαστη περιγραφή ή πειστική σκιαγράφιση χαρακτήρων αλλά για μια βαθιά και ενδελεχή προσέγγιση του «τοπίου» της ανθρώπινης επιθυμίας, εκεί όπου γεννιούνται ή ματαιώνονται τα όνειρα και οι ασυνείδητες επιλογές που ταλανίζουν τους ανθρώπους.

Η Λαλιώ ασφυκτιώντας μέσα στην πραγματικότητά της ποθεί να επιστρέψει στον τόπο των γονέων της, στον τόπο της ίδρυσής της, προτού ακόμα λαλήσει(μιλήσει), εκεί που υπήρξε κάποτε ασφαλής και αδρανής.

Επιθυμεί δηλαδή μια μάταιη επιστροφή αφού και όταν αυτή συμβαίνει, γίνεται διπλά οδυνηρή, μην μπορώντας να αναστρέψει ή να επανασυγκολλήσει τον χρόνο. Μια αίσθηση ριζικής απώλειας που έχουμε – χωρίς απαραίτητα να συνειδητοποιούμε- όλοι οι ομιλούντες θνητοί.

ΜΑΙΡΗ ΙΓΓΛΕΣΗ

Το θέατρο «Ελεύθερη Έκφραση» παραμένει πιστό στις επιλογές του στο ελληνικό ρεπερτόριο. Φέτος, δοκιμάζεται στην «Νοσταλγός» του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, σε σκηνοθεσία Δήμου Αβδελιώδη.

Τον ευχαριστώ για την διδασκαλία του, όπως και όλους τους συνεργάτες για την πίστη και τη στήριξη τους στην παράσταση και στο θέατρό μας.

Μακάρι όλοι οι ηθοποιοί να έχουν κάποια στιγμή την τύχη να παλέψουν με την γλώσσα, το ύφος και την απίστευτη ποιότητα του Παπαδιαμάντη. Γιατί χωρίς τον σκιαθίτη λογοτέχνη, τα ελληνικά γράμματα θα είχαν χάσει ένα σημαντικό κομμάτι της ομορφιάς και του νοήματος της ζωής.

ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΜΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΣ

Εμείς, οι περιχαρακωμένοι στον εαυτό μας, οι λαχανιασμένοι μέσα στις επαγγελματικές μας υποχρεώσεις, οι δερμένοι με τις οικογενειακές συμβάσεις, οι μετανάστες στις ίδιες μας τις πόλεις, οι εγκλωβισμένοι στις ιδέες μας και οι μαστιγωμένοι από την επιτακτική καθημερινότητα, οι δυστυχημένοι του πολιτισμού και των επιστημονικών κατακτήσεων αν και περήφανοι παντογνώστες, αυτό το χειμώνα στο Θέατρο «Ελεύθερη Έκφραση», θα έχουμε την ευκαιρία να κοινωνήσουμε των αχράντων μυστηρίων της ποίησης και της μαγείας του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη.

Γιατί παραμένουν αιτήματα ανικανοποίητα η πνευματική μόρφωση, η επαφή με τα πράγματα και η ταύτισή μας με τη φύση έτοι ώστε αυτή να ρέει μέσα μας. Γιατί πίσω από τα φαινόμενα κελαρύζει μια παραδεισένια πηγή, αόρατη στα μάτια των πολλών που δεν παύει ωστόσο να μας καλεί όλους να πιούμε και να μην ξαναδιψάσουμε ποτέ.

Εκπαιδευτικός Σύμβουλος Θεάτρου «Ελεύθερη Έκφραση»

Θέατρο Ελεύθερη Έκφραση – Μαίρη Ιγγλέση
Θεατρική περίοδος 2011- 2012

«Η νοσταλγός»
Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΦΥΛΛΑΔΙΟ Α

(Για τον εκπαιδευτικό)

**Πριν και μετά την εμπειρία
της παράστασης**

Α. Μαδαμόπουλος, φιλόλογος- εικαστικός
Εκπαιδευτικός σύμβουλος
Θεάτρου Ελεύθερη Έκφραση

- Προαπαιτούμενο για τη διδακτική προσέγγιση ενός διηγήματος του Α. Παπαδιαμάντη, εκτός βέβαια από τα βιογραφικά στοιχεία, είναι η ένταξή του στην εποχή κατά την οποία γράφτηκε. Το τέλος του 19^{ου} αιώνα είναι εποχή που σημαδεύεται από μεγάλες αλλαγές στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή. Η χώρα επιχειρεί τον αστικό μετασχηματισμό της και παράλληλα την απελευθέρωση περιοχών που βρίσκονται κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Το έργο του Παπαδιαμάντη απηχεί τις αντιλήψεις εκείνες που αρνούνται να δεχθούν ότι η αστικοποίηση, η εκβιομηχάνιση και ο εκσυγχρονισμός, όπως προβάλλονταν ή επιβάλλονταν από τα ευρωπαϊκά κέντρα — πρότυπα, μπορούσαν να αλλάξουν τη ζωή των απλών ανθρώπων προς τα καλύτερο. Και γι' αυτό το λόγο χαρακτηρίστηκε από ένα μέρος των κριτικών ως έκφραση συντηρητισμού. Η νοσταλγία ωστόσο του Α. Παπαδιαμάντη για το παρελθόν δε σημαίνει ότι ήταν και αδιάφορος απέναντι στα προβλήματα της εποχής του.
- Θα πρέπει ακόμα να γίνει λόγος και για το λογοτεχνικό περιβάλλον πριν και μετά το 1880, για τα λογοτεχνικά ρεύματα του ρομαντισμού, του ρεαλισμού και της ακραίας έκφρασής του, του νατουραλισμού. Πρέπει να προβληθούν στην τάξη τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ρευμάτων αυτών, διότι στο έργο του Α. Παπαδιαμάντη ανιχνεύονται και στοιχεία ρεαλιστικά και στοιχεία ρομαντικά, τα οποία θα πρέπει να επισημανθούν, όταν πια θα έχει διαβαστεί το διήγημα «Η νοσταλγός» στην τάξη από τον καθηγητή εκείνο που προτίθεται και να συνοδεύσει τους μαθητές στο θέατρο.

α) Οι αντιλήψεις του ρομαντισμού

- Η πραγματικότητα είναι απρόβλεπτη και γι' αυτό δεν μπορεί να ελεγχθεί από τη λογική (Η αντίληψη αυτή υποστηρίχθηκε ως αντίδραση στο Διαφωτισμό).
- Θέματα αντλούνται από τη φύση και τον έρωτα.
- Υπάρχει αναλογία ανάμεσα στη φύση και τον άνθρωπο, καθώς όλα τα όντα συγκροτούν μια ενότητα.
- Ενώ δεν αγνοεί την πραγματικότητα, αρνείται τη ρεαλιστική απεικόνισή της και προσπαθεί να την εξιδανικεύσει.

- Με τη ρομαντική ειρωνεία εκφράζει τη σύγκρουση μεταξύ πραγματικού και ιδανικού.
- Αναμειγνύει το τραγικό με το κωμικό.
- Δεισιδύει στην ανθρώπινη ψυχή και φωτίζει τις αντινομίες της.
- Έλκεται από τη φαντασία και το όνειρο.
- Προωθεί τη Λαογραφία επιδιώκοντας την ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων και των παραδοσιακών στοιχείων των λαών ως στοιχείων της εθνικής τους ταυτότητας.

β) Οι αντιλήψεις του ρεαλισμού

- Εγκατάλειψη του φανταστικού, υπερφυσικού και απρόοπτου.
- Ανίχνευση των αιτιών και παρουσίαση των συνεπειών των γεγονότων.
- Αναπαράσταση με αντικειμενικό τρόπο μιας πραγματικότητας που διαρκώς μεταβάλλεται και πυροδοτεί συγκρούσεις ανάμεσα στους ανθρώπους.
- Απογοήτευση από την πραγματικότητα αλλά αντί της φυγής επιλέγεται η αντιμετώπιση των προβλημάτων.
- Έμμεση προβολή της θέσης του συγγραφέα.
- Κοινή θεματολογία (ο ταλαίπωρος βίος των φτωχών, ο αθέμιτος πλουτισμός, οι επιδράσεις της ύλης στο χαρακτήρα και τις σχέσεις των ανθρώπων).
- Αυστηρή δομή, σφιχτοδεμένη πλοκή, λογική σχέση αιτίας και αποτελέσματος.

γ) Οι αντιλήψεις του νατουραλισμού

- Αναλογίες ανάμεσα στη φύση και την κοινωνία.
- Η επιστημονική παρατήρηση οδηγεί σε συναγωγή κανόνων που ερμηνεύουν τον κόσμο και συντελούν στην πρόοδό του.
- Τα φυσικά φαινόμενα επιδρούν στην ανθρώπινη συμπεριφορά.
- Περιορίζεται ο ρόλος της φαντασίας και προάγεται ο ρόλος της μνήμης και της παρατήρησης (αγάπη στη λεπτομέρεια και την ανάλυση).
- Εστίαση στις μαύρες πλευρές της ζωής.
- Αποστασιοποίηση του συγγραφέα η οποία οδηγεί σε απαθή αντιγραφή του πραγματικού.

- Πρέπει να επισημανθεί επίσης ότι το **ηθογραφικό διήγημα** που καλλιέργησε ο Α. Παπαδιαμάντης έχει σχέση και με το ρεαλισμό και με το νατουραλισμό καθώς:
 - Αναπαριστά, φωτογραφικά πολλές φορές, τη ζωή μιας σύγχρονης κοινωνίας της υπαίθρου στο φυσικό της χώρο (αργότερα και στις γειτονιές του άστεως).
 - Επιμένει στα παραδοσιακά στοιχεία μιας κοινότητας (ήθη, έθιμα, διάλεκτο, αλλά και στην ψυχοσύνθεση και στη συμπεριφορά του ατόμου όπως διαμορφώνεται με την επίδραση του περιβάλλοντος).
 - Λεπτομερής παρατήρηση.
 - Η ατομική μνήμη έχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο που ανασύρει προσωπικά βιώματα. (Σε αντίθεση με το ιστορικό μυθιστόρημα του ρομαντισμού, όπου πρωτοστατούσε η φαντασία).

Με το ηθογραφικό διήγημα επίσης:

- Εισάγεται η πρωτοπρόσωπη αφήγηση (μηδενική ή εσωτερική εστίαση).
 - Αποδίδονται οι διάλογοι στη δημοτική ή στο τοπικό ιδίωμα.
 - Διαγράφονται οι χαρακτήρες και η ψυχοσύνθεση των απλών ανθρώπων.
 - Η πραγματικότητα αντιμετωπίζεται κριτικά.
 - Προσδίδεται ελληνικός χαρακτήρας στις διηγήσεις και επικουρείται η ανάπτυξη της εθνικής λογοτεχνίας.
- Μετά την ανάγνωση του διηγήματος «Η νοσταλγός» είναι πιστεύω επιβεβλημένο να γίνει σαφές στους μαθητές ότι και στο διήγημα αυτό του Α. Παπαδιαμάντη είναι εμφανή τόσο τα ρεαλιστικά – νατουραλιστικά όσο και τα ρομαντικά στοιχεία.

α) **Ρεαλιστικά – νατουραλιστικά στοιχεία στον Α. Παπαδιαμάντη**

- Η ιστορία αντλείται είτε από βίωμα, είτε από καθημερινές καταστάσεις.
- Οι ήρωες είναι εμπνευσμένοι από υπαρκτά πρόσωπα.
- Ο τόπος είναι πραγματικός, οικείος και αναγνωρίσιμος (αφθονούν οι τοπικοί δείκτες).

δίνουν εντύπωση ενός χρόνου κυκλικού, όπως δηλαδή λειτουργεί στην ποίηση.

- Υιοθετείται άλλοτε η μηδενική εστίαση (του παντογνώστη αφηγητή) και άλλοτε η εσωτερική (Ο αφηγητής, στις δύο μεγάλες αναδρομές, για να παρουσιάσει τη Λιαλιώ υιοθετεί τόσο την προοπτική του ερωτευμένου Μαθιού όσο και την προοπτική του μπάρμπα – Μοναχάκη).
- Γλώσσα του η καθαρεύουσα. Για να πετύχει την αληθοφάνεια όμως υιοθετεί τη δημοτική στους διαλόγους και στα σημεία όπου με εσωτερική εστίαση αποδίδει σκέψεις ηρώων. Στις περιγραφές επιλέγεται η άκρα καθαρεύουσα (ρομαντισμός) που προσδίδει λυρισμό και ποιητικότητα στο κείμενο.

γ) Ποιητικότητα, λυρική, συμβολισμός

Να επισημάνουμε στους μαθητές επίσης ότι ένα μέρος της κριτικής υπογράμμισε την **ποιητικότητα** του παπαδιαμαντικού έργου και τη ροπή του προς το **συμβολισμό**. Ο συμβολισμός υπήρξε επανάσταση περισσότερο ενάντια στη νατουραλιστική θεωρία και πράξη παρά αντίδραση στο ρεαλισμό γενικά. Θέτοντας ως σκοπό του όχι την πιστή περιγραφή του κόσμου αλλά τη μετατόπιση σε έναν «άλλο κόσμο» μέσω της μεταφοράς και του συμβόλου προώθησε έναντι της πεζογραφίας την ποίηση που είχε εξοστρακίσει ο νατουραλισμός. Ο Α. Παπαδιαμάντης εισάγει την ποίηση στη σκηνή του νατουραλισμού δίνοντάς της το ρόλο του πρωταγωνιστή, του ειδοποιού δηλαδή γνωρίσματος της τέχνης του. Η ποιητικότητα του παπαδιαμαντικού διηγήματος εντοπίζεται τόσο στην οργάνωση του περιεχομένου του όσο και στη γλωσσική του επιφάνεια και είναι αποτέλεσμα διάφορων αφηγηματικών τεχνικών, μεθόδων και εκφραστικών μέσων. Με το συμβολισμό βέβαια συνδέεται και ο λυρισμός του Α. Παπαδιαμάντη, που τη βαθιά ποιητικότητα του αποκαλύπτουν η πυκνή μεταφορικότητα και η έντονη ρυθμικότητα του πεζού λόγου.

- Ειδικό λόγο οφείλουμε να κάνουμε και για τις **περιγραφές** του Α. Παπαδιαμάντη. Η περιγραφή – θέαμα συχνά αποδεικνύεται ανώτερη από

- Οι ανθρώπινες αδυναμίες και τα πάθη αποκαλύπτονται ή ομολογούνται.
- Παρουσιάζονται στοιχεία της κοινωνικής πραγματικότητας και δε λείπει έστω έμμεσα ένας κοινωνικός προβληματισμός.
- Περιγράφονται λεπτομερώς το περιβάλλον, τα πρόσωπα, οι δραστηριότητες.
- Ο αφηγητής είναι πάντοτε παρών με κρίσεις, σχόλια, αναλύσεις.
- Η νοσταλγία είναι διάχυτη και αποκαλύπτει ένα όραμα ζωής που ξεπερνά τα ατομικά πλαίσια και προσλαμβάνει καθολικές διαστάσεις.

β) Ρομαντικά στοιχεία στον Α. Παπαδιαμάντη

Ως προς το περιεχόμενο

- Η φύση είναι πανταχού παρούσα (θάλασσα, φεγγαρόφωτο).
- Υπάρχει ενότητα ανθρώπου -- φύσης. Δυνάμεις φυσικές και υπερφυσικές δρουν και επιδρούν στους ανθρώπους.
- Το μοτίβο έρωτας – θάνατος (έρωτας ανέφικτος και θάνατος βιολογικός ή ψυχολογικός – μεταφορικός).
- Η αδυναμία του ανθρώπου να πραγματοποιήσει το ιδανικό του (ρομαντική ειρωνεία).
- Ανατροπή του ρομαντικού κλίματος με μια πεζή λύση που αποκαλύπτει τη ρομαντική διάθεση (Προβάλλεται και εδώ ένας παράξενος ηρωισμός που εκδηλώνεται με την παραίτηση του ήρωα από το αντικείμενο του έρωτά του. Ο ηρωισμός έγκειται στη συνειδητοποίηση ότι ο εξιδανικευμένος από τη ρομαντική φαντασία έρωτας είναι ανέφικτος).

Ως προς τις τεχνικές

- Ο αφηγητής, αν και ετεροδιηγητικός έχει έντονη παρουσία με σχόλια και περιγραφές. Οι ήρωες του είναι εξάλλου κομμάτια της δικής του ύπαρξης.
- Η **χρονική διαδοχή** δεν είναι ομαλή (Παρατηρούνται αναχρονίες και η τεχνική *in medias res* **ως προς τη χρονική σειρά**, παύσεις και ελλείψεις **ως προς τη διάρκεια** και επαναλήψεις και θαμιστικές αφηγήσεις **ως προς τη συχνότητα**. Η διαπλοκή των χρονικών επιπέδων και η ενοποίηση παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος

τη δράση, δεν είναι ancilla narrationis. Μοιάζει να αναστέλλει την αφήγηση, ωστόσο μπορεί να αναπτύξει δική της αυτόνομη χρονικότητα. Άλλες φορές είναι μια διακοσμητική περιγραφή που εκθέτει σε κίνδυνο την ισορροπία του αφηγήματος και άλλοτε είναι συμβολική. Με βρίσκει σύμφωνο η θέση της Γ. Φαρίνου – Μαλαματάρη ότι οι περιγραφές της θάλασσας στο διήγημα «Η νοσταλγός», είναι συμβολικές. Συμβαίνει στον Α. Παπαδιαμάντη αυτό που ισχυρίζεται ο Jacobson για το ρεαλιστή συγγραφέα, ότι δηλαδή παρεμβαίνει μετωπιακά από την πλοκή στην ατμόσφαιρα και από τους χαρακτήρες στο σκηνικό, στον τόπο, στο χρόνο. Θα πρέπει επίσης να αναγνωρίσουμε ότι η περιγραφή στο διήγημα που μας απασχολεί επιτελεί και έναν επί πλέον ρόλο, εξασφαλίζει τη συνεκτικότητα στο κείμενο.

- Προτείνω, τέλος, να συζητηθούν στην τάξη και το θέμα του διηγήματος αλλά και οι χαρακτήρες του, που είναι κλασικά παπαδιαμαντικοί.

Το θέμα της νοσταλγίας, της φυγής και του νόστου απαντιέται σε πολλά διηγήματα του Α. Παπαδιαμάντη, αν όμως σε κάποια από αυτά η δύναμη της νοσταλγίας δεν παράγει τον ποθούμενο νόστο – και παραμένει στείρα ουσιαστικά, αφού εκτονώνεται σε νόστους νοητικούς της ρέμβης και του ονείρου – εδώ ο νόστος πραγματώνεται. Το θέμα παρουσιάζει αναλογίες και σημαντικές διαφορές με άλλους νόστους της λογοτεχνίας και προσφέρεται για **διαθεματικές εργασίες**.

Θα μπορούσε λόγου χάρη να συνεξεταστεί και να συγκριθεί με το νόστο του Οδυσσέα. Η νοσταλγός Λιαλιώ μαραίνεται σαν τον Οδυσσέα από το άλγος, του νόστου της, η σκέψη της συνεχώς είναι προσκολλημένη στο γενέθλιο τόπο και στους γονείς της (και ίσως στον τόπο του πρώτου της ανέφικτου έρωτα). Είναι κι αυτή επίμονη και χρησιμοποιεί όλα τα μέσα για να πετύχει το σκοπό της, εκμεταλλεύεται την αδυναμία του Μαθιού και τον χρησιμοποιεί, όπως ο Οδυσσέας την Καλυψώ. Είναι επίσης πολυμήχανη και επινοητική «ομιλούσα αππαιίστως και μαθηματικώς» όπως κι εκείνος. Κοινό σημείο πιστεύω ότι είναι η παρουσία των φυσικών και μεταφυσικών δυνάμεων, που όχι μόνο επικροτούν το σχέδιο της αλλά και συμβάλλουν στην ομαλή έκβασή του. Τα θαλασσινά τοπία, εξάλλου, που με φιλοβελονιά κεντάει ο ζωγράφος

Παπαδιαμάντης παραπέμπουν στις λεπτομερείς ομηρικές περιγραφές και στο ανάλογο ειδικό ναυτικό λεξιλόγιο των επών. Μα και οι παρομοιώσεις που φέρνουν μπροστά στα μάτια μας ανείδωτες εικόνες, λες πως και αυτές αντλούνται από το ανεξάντλητο θησαυροφυλάκιο του Ομήρου. Ένα ακόμη, τέλος, σοβαρό στοιχείο που επιβεβαιώνει τη συνάφεια ανάμεσα στους δύο μύθους είναι οι κοινές ρυθμίσεις του αφηγηματικού χρόνου με την *in medias res* έναρξη και τις αναδρομές στο παρελθόν.

Βέβαια, οι μαθητές θα επισημάνουν και διαφορές και αποκλίσεις από τον αρχέτυπο μύθο. Εδώ ο νοσταλγός και ο επιχειρών το νόστο είναι μια νέα γυναίκα, το κίνητρο της είναι η φιλοπατρία, ένα κίνητρο τόσο ισχυρό, που οδηγεί στην εγκατάλειψη της συζυγικής στέγης, για χάρη της γονεϊκής. Η Λιαλιώ επίσης δεν ενδίδει στον έρωτα του Μαθιού, δεν επιτρέπει τη νόθευση του σκοπού της και την παρέκκλιση από τις αρχές της. Στην «ομιλία» της με τον Μαθιό αυτές τις αρχές υπερασπίζεται και διακηρύσσει, γεγονός που τη φέρνει πάλι κοντά στον πρωταγωνιστή της Οδυσσέα και στην ηρωική απορριπτική απάντησή του στην πρόταση της Καλυψώς. Ο νόστος του Οδυσσέα ήταν σε άλλο τόπο, άλλους ανθρώπους, άλλες καταστάσεις, ενώ η Λιαλιώ αλλάζει βέβαια τόπο, όμως δεν κατορθώνει να απαλλαγεί από το σύζυγο. Θα συνεχίσει άραγε τον έγγαμο βίο με τις ασφυχτικές συμβάσεις ή θα αποτινάξει τα δεσμά και τελικά λυτρωθεί; Ο Παπαδιαμάντης δε δίνει την απάντηση κρατώντας έτσι τη Λιαλιώ μετέωρη ανάμεσα σε δύο πιθανές επιλογές. Είναι ο νόστος της, εκτός από ημιτελής επιπλέον και προσωρινός, όπως κατά μια αρχαία ελληνική εκδοχή του μύθου ήταν και ο νόστος του Οδυσσέα, που δεν έμεινε για πολύ καιρό στην Ιθάκη και μπάρκαρε ξανά για νέες περιπλανήσεις;

Αχ αυτές οι δίκλωνες ή τρίκλωνες εκδοχές στις ουρές των καλών παραμυθιών, πόσο κερδίζουν μικρούς και μεγάλους αναγνώστες και πόσο γοητεύουν τους επίδοξους παραμυθάδες! Γιατί τι άλλο είναι για τον καθένα από εμάς η αφήγηση παρά λευκό «πανίον που φουσκώνει», και ανοίγει στο πέλαγος τη μισοσυρμένη, «με την πλώραν χωμένην εις την άμμον» άεργη, κουρασμένη, παρατημένη φελούκα της ύπαρξής του;

Ας γίνει η παράσταση αφορμή να ανοίξουν τα πανιά της δημιουργικότητας μαθητών και εκπαιδευτικών.

Ειδικά για το διήγημα «Η νοσταλγός»

Ως ιδιαίτερα χρήσιμες αποτιμώνται οι οξυδερκείς παρατηρήσεις της Γ. Φαρίνου – Μαλαματάρη στη διατριβή της Αφηγηματικές τεχνικές στον Παπαδιαμάντη 1887 – 1910, εκδόσεις Κέδρος, όπου γίνεται διεξοδικός λόγος και για το διήγημα «Η νοσταλγός». Ενδεικτικά αναφέρω:

- Το ρομαντικό σχέδιο φυγής του Μαθιού σε αντίθεση με το ρεαλιστικό σχέδιο της Λιαλιώς και πώς αυτά εξελίσσονται παράλληλα αλλά ανεξάρτητα μέχρι την ολοκλήρωση του σχεδίου της Λιαλιώς. (σελ.200 – 203).
- Την κυριαρχία της αφήγησης πάνω στο διάλογο, με άλλα λόγια την κυριαρχία τον αφηγητή πάνω στους ήρωές του, οι οποίοι στους διαλόγους τους απλώς επιβεβαιώνουν τα σχόλια του διεισδυτικού αφηγητή, χωρίς τα οποία δε θα είχαμε πλήρη εικόνα του ήθους τους, καθώς εκείνος ξέρει και λέει περισσότερα από τους ήρωες (σελ.197 – 204).
- Την παρέμβαση του αφηγητή με παρενθέσεις, όπου σχολιάζει την εξέλιξη της αφήγησης καταστρέφοντας θεληματικά την ψευδαίσθηση της πραγματικότητας που έχει δημιουργήσει και επιδεικνύοντας το δομικό πρότυπο του κειμένου (σλ.204 – 205).
- Την «in medias res» αρχή του διηγήματος (σελ.39 -40).
- Τη λειτουργία της παπαδιαμαντικής περιγραφής (σελ.134 – 161) και ειδικότερα τα συμπεράσματα (σελ.161 – 164).

Πίνακας οργάνωσης του αφηγημένου

Οι ενότητες	Η εξέλιξη του μύθου	Οι τόποι	Ο χρόνος της αφήγησης
Ενότητα 1^η Η σελήνη ... ότινος να είναι	Η πρόταση της Λιαλιώς στο Μαθιό για μια σύντομη γύρα με τη βάρκα	Νησί του κυρ Μοναχάκη, σπίτι και γιαλός.	Αφηγηματικό παρόν 1 και α' αναδρομή στο πρόσφατο παρελθόν
Ενότητα 2^η Εκάθισεν εις τας κούπας ... εξ νέου εις την πρύμνην	Μικρή γύρα με τα κουπιά μέχρι το στόμιο του λιμανιού	Μέσα στο λιμάνι	Αφηγηματικό παρόν 2
Ενότητα 3^η Ήδη είχαν φτάσει ... και η βαρκούλα έτρεχε	Άνοιγμα στο πέλαγος με αυτοσχέδια ιστία.	Εξω από το λιμάνι	Αφηγηματικό παρόν 3
Ενότητα 4^η Δεν έγινε πλέον λόγος ... εις το προσφιές όνειρό της	Ο γάμος της Λιαλιώς με τον κυρ Μοναχάκη και η αρχή του έρωτα του Μαθιού γι' αυτήν	Στο πέλαγος και στο νησί του κυρ Μοναχάκη	Αφηγηματικό παρόν 4 και α' αναδρομή στο μακρινό παρελθόν
Ενότητα 5^η α Ήτο ήδη μεσονύχτιον ... και να 'μαι γύρισα	Η εμφάνιση του σκάφους καταδίωξης	Στο Ασπρονήσι	Αφηγηματικό παρόν 5
Ενότητα 5^η β Εγέλασε μόνη... να μ' εξετάζεις γι' αυτό	Η «ανάκριση» του καχύποπτου Μαθιού και η εξομολόγηση της Λιαλιώς	Στο Ασπρονήσι	Αφηγηματικό παρόν 6 και β' αναδρομή στο μακρινό παρελθόν
Ενότητα 5^η γ Ως τόσον... μετά φαιδράς χάριτος το Λιαλιώ	Η πλεύση των διωχτών προς το νησί της Λιαλιώς	Στο Ασπρονήσι	Αφηγηματικό παρόν 7
Ενότητα 6^η α Ο κυρ Μοναχάκης... να τραπή εις φυγήν	Η πληροφόρηση του κυρ Μοναχάκη για τη φυγή της γυναίκας του	Νησί του κυρ Μοναχάκη	Αναδρομή β' στο πρόσφατο παρελθόν
Ενότητα 6^η β Εν τω μεταξύ... από τον μέσα δρόμον	Η πληροφόρηση του καπετάνιου για την κλοπή της βάρκας του	Νησί του κυρ Μοναχάκη	Αναδρομή γ' στο πρόσφατο παρελθόν
Ενότητα 6^η γ Ο πλοίαρχος.. θα ήγγιζε το βέλος	Η ετοιμασία της ομάδας καταδίωξης	Νησί του κυρ Μοναχάκη	Αναδρομή δ' στο πρόσφατο παρελθόν και αναδρομή γ' στο μακρινό παρελθόν
Ενότητα 7^η Εις το πέλαγος... με της τρόγιδος το βάθος	Η αγωνιώδης καταδίωξη μέχρι το νησί της Λιαλιώς	Πέλαγος και παραλία νησιού Λιαλιώς	Αφηγηματικό παρόν 8
Ενότητα 8^η Εν τούτοις ... θα σ' επαίρνα	Η εκπλήρωση του νόστου της Λαλιώς και η διάψευση του Μαθιού	Παραλία νησιού Λιαλιώς	Αφηγηματικό παρόν 9

Η νοσταλγός

υλικού και αφηγηματολογικών όρων

Στοιχεία δομής	Προοπτική ή εστίαση του αφηγητή	Απόσταση του αφηγητή	Φωνή του αφηγητή	
			Αφηγηματικό επίπεδο	Συμμετοχή
Είσοδος και α' στοιχείο πλοκής	Μηδενική	Διήγηση και μίμηση	Εξωδιηγητικός και ενδοδιηγητικός, όταν αφηγούνται οι ήρωες π.χ. η Λιαλιώ	Ετεροδιηγητικός (εκτός από την παρέμβασή του, όταν δικαιολογεί την απόρριψη του σχεδίου του Μαθιού)
Δέση και β' στοιχείο πλοκής	Μηδενική	Διάλογοι που χωνεύονται στη διήγηση		
Δέση	Μηδενική			
Δέση επιβράδυνση	Μηδενική και εσωτερική (του Μαθιού)			
Δέση	Μηδενική			
Δέση	Μηδενική και εσωτερική (της Λιαλιώς)			
Στοιχείο περιπέτειας	Μηδενική			
Δέση	Μηδενική			
Δέση	Μηδενική			
Δέση Αναδρομή μέσα στην αναδρομή	Μηδενική και εσωτερική (του κυρ Μοναχάκη)			
Δέση	Μηδενική			
Κορύφωση και λύση	Μηδενική			

- **Σχετικά με την παράσταση**

--Έργο του εκπαιδευτικού είναι και η προετοιμασία των μαθητών για τη θεατρική παράσταση. Αυτό που προκύπτει να παρακολουθήσουν τα παιδιά είναι μια μεταφορά διηγήματος στη θεατρική σκηνή. Όπως κάθε μεταφορά από είδος σε είδος έτσι και αυτή ενέχει βέβαια κινδύνους, δεν παύει όμως να αποτελεί και πρόκληση.

Προτείνουνε ένα προβληματισμό γύρω από τα εξής θέματα:

- α) Ποιο είναι προτιμότερο: η ανάγνωση του διηγήματος ή η παρακολούθηση της θεατρικής του μεταφοράς και για ποιους λόγους;
- β) Πώς διαχειρίστηκε τον αφηγηματικό χρόνο ο σκηνοθέτης; Σεβάστηκε τις επιλογές του συγγραφέα ή επιχείρησε δικές του διευκολυντικές ρυθμίσεις;
- γ) Στο διήγημα ο αφηγητής αφηγείται πράξεις αλλά και λόγια των ηρώων. Τι συμβαίνει στην παράσταση;
- δ) Στο διήγημα ο αφηγητής επιπλέον περιγράφει. Οι περιγραφές είναι κατά κάποιο τρόπο στοιχεία αντιθεατρικά – καθώς αναστέλλουν τη δράση – ενώ το θέατρο είναι «μίμησης πράξεων». Πώς ξεπέρασε το σκόπελο αυτό ο σκηνοθέτης και η ηθοποιός που υποδύεται τον αφηγητή – Παπαδιαμάντη;
- ε) Ο αριθμός των δρώντων προσώπων στο διήγημα είναι υπερδιπλάσιος από αυτόν της παραστάσεως. Ωστόσο σκηνές δεν έχουν αφαιρεθεί, ούτε συντμηθεί. Πώς το πέτυχε αυτό ο σκηνοθέτης;
- στ) Ποια μέσα χρησιμοποίησαν ο σκηνοθέτης, ο σκηνογράφος, ο υπεύθυνος φωτισμού και ήχου, ο μουσικός για να δημιουργήσουν την ποιητική ατμόσφαιρα, που είναι κυρίαρχη στο παπαδιαμαντικό αυτό διήγημα;

Θέατρο Ελεύθερη Έκφραση – Μαίρη Ιγγλέση
Θεατρική περίοδος 2011- 2012

«Η νοσταλγός»
Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΦΥΛΛΑΔΙΟ Β

(Για τους μαθητές)

**Πριν και μετά την εμπειρία
της παράστασης**

Α. Μαδαμόπουλος, φιλόλογος- εικαστικός
Εκπαιδευτικός σύμβουλος
Θεάτρου Ελεύθερη Έκφραση

I. Πριν από την**1. Να συμπληρωθεί ο πίνακας οργάνωσης του αφηγημένου υλικού**

Οι ενότητες	Η εξέλιξη του μύθου	Οι τόποι	Ο χρόνος της αφήγησης
1 ^η Ενότητα			
2 ^η Ενότητα			
3 ^η Ενότητα			
4 ^η Ενότητα			
5 ^η Ενότητα α			
5 ^η Ενότητα β			
5 ^η Ενότητα γ			
6 ^η Ενότητα α			
6 ^η Ενότητα β			
6 ^η Ενότητα γ			
7 ^η Ενότητα			
8 ^η Ενότητα			

2. Τι πετυχαίνει ο αφηγητής με την επιλογή της τεχνικής in medias res και τις αναγκαστικές αναδρομές στο παρελθόν;

3. Τα δύο πρωταγωνιστικά πρόσωπα συνεργάζονται μέσα στην ίδια βάρκα αλλά με διαφορετικά σχέδια. Ο ένας μάλιστα δεν έχει διαγνώσει ως ένα σημείο της αφήγησης τις προθέσεις του άλλου.

Ποιο είναι το σχέδιο
της Λιαλιώς;

Ποιο είναι το σχέδιο
του Μαθιού;

4. Είναι γνωστό ότι στα διηγήματα του Α. Παπαδιαμάντη συνδυάζονται ρομαντικά και ρεαλιστικά στοιχεία.

Ποιος από τους δύο ήρωες
εκπροσωπεί τα ρεαλιστικά ιδανικά;

Ποιος από τους δύο ήρωες
εκπροσωπεί τα ρομαντικά ιδανικά;

Ποια είναι τα γνωρίσματα
αυτού του ρεαλιστή ήρωα;

Ποια είναι τα γνωρίσματα
αυτού του ρομαντικού ήρωα;

5. Στο διήγημα οι πληροφορίες για τη Λιαλιώ προσφέρονται κατακερματισμένα μέσα στη αφήγηση και από διαφορετικές πηγές. Ποιες πληροφορίες αντλούμε:

α) από τα σχόλια του αφηγητή (έμμεσα)

β) από τις αναπολήσεις του Μαθιού (έμμεσα)

γ) από την αναδρομή του Μοναχάκη (έμμεσα)

δ) από τους διαλόγους της με τον Μαθιό (άμεσα)

6. Τελικά ποιο σχέδιο επικράτησε και πώς συνδέεται αυτό με τη ρομαντική ειρωνεία;

7. Να εντοπιστεί στο κείμενο το σημείο όπου ο ίδιος ο αφηγητής παρεμβαίνοντας αιτιολογεί γιατί επιλέγει το σχέδιο αυτό; Ποια απόφαση παίρνει και πώς; Τη δικαιολογεί;

8. Στο κείμενο κυριαρχεί η αφήγηση έργων (διήγηση) ή η αφήγηση λόγων (διάλογος – σκηνή);

9. Ποια είναι η λειτουργία των διαλόγων; Τι πετυχαίνει με αυτούς ο αφηγητής;

10. Είναι οι διάλογοι ή τα σχόλια του αφηγητή που συμβάλλουν στην καλύτερη γνωριμία μας με τους ήρωες;

11. Ποια γλώσσα χρησιμοποιείται στους διαλόγους και ποια στην αφήγηση; Να εξηγήσεις τις επιλογές του αφηγητή.

12. Πώς λειτουργούν οι περιγραφές στο κείμενο;

— Δημιουργούν το σκηνικό δράσης των προσώπων;

— Λειτουργούν συμβολικά;

— Διακόπτουν την πορεία της αφήγησης και εν τέλει τη ζημιώνουν;

— Είναι αυτόνομες σχεδόν διηγήσεις ή υποτελείς στην αφήγηση;

Απάντησε σχολιάζοντας συγκεκριμένα παραδείγματα από το κείμενο.

13 Να επιλέξεις δύο από τις πολλές παρομοιώσεις το κειμένου και να τις σχολιάσεις.

- Ποια είναι τα δύο σκέλη τους;
- Από πού αντλείται το αναφορικό μέρος;
- Ποια είναι η κοινή ιδιότητα μεταξύ των μερών;
- Τι πετυχαίνει ο συγγραφέας με τις παρομοιώσεις αυτές;

14. Να καταγράψεις όλους τους ναυτικούς όρους (ρήματα και ουσιαστικά κυρίως) και να εξηγήσεις τη σημασία τους.

15. Ο Οδυσσεύς Ελύτης στο βιβλίο του «Η μαγεία του Παπαδιαμάντη», γράφει: «**Μυρμικιούν οι λέξεις από την άκρα δεξιά ως την άκρα αριστερά της γλωσσικής κλίμακας**». Εννοεί βέβαια την ανάμειξη δημοτικής και καθαρεύουσας. Επαληθεύεται η άποψη αυτή και στο διήγημα «Η νοσταλγός»; Να αναφέρετε πέντε παραδείγματα όπως:

μαραγκός – οφρύς

<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>

16. Να συγκριθεί ο νόστος της Λιαλιώς με το νόστο του Οδυσσέα

Οδυσσέας	Βάσεις σύγκρισης	Λιαλιώ
_____	• Το φύλλο	_____
_____	• Το λόγο του ξενιτεμού	_____
_____	• Το κίνητρο του νόστου	_____
_____	• Το μέγεθος του ταξιδιού	_____
_____	• Τα μέσα που χρησιμοποιούνται	_____
_____	• Το ρόλο των άλλων ανθρώπων	_____
_____	• Το ρόλο των φυσικών και μεταφυσικών δυνάμεων	_____
_____	• Τις αξίες των ηρώων	_____
_____	• Το αποτέλεσμα της προσπάθειας	_____
_____	•	_____
_____	•	_____

17. Να συγκριθεί ο νόστος με άλλους νόστους της Λογοτεχνίας (π.χ. Με τα δημοτικά τραγούδια «Ο γυρισμός του ξενιτεμένου» ή «Του νεκρού αδελφού» ή με το ποίημα «Ο γυρισμός του ξενιτεμένου» του Γ. Σεφέρη)

II. Μετά την εμπειρία της παράστασης

- 1) Πώς ρυθμίστηκε από το σκηνοθέτη η αφηγηματική χρονικότητα; (Παρουσιάζονται τα γεγονότα με τη σειρά που παρουσιάζονται και στο διήγημα; Πώς διαχειρίστηκε το θέμα των αναδρομών στο παρελθόν;)

- 2) Πώς επαληθεύεται στην παράσταση η θέση της Γ. Φαρίνου – Μαλαματάρη ότι οι διάλογοι υποτάσσονται στην αφήγηση, δηλαδή οι ρόλοι των ηρώων στον αφηγητή;

- 3) Οι μακροσκελείς αφηγήσεις θεωρούνται αντιθεατρικές, γιατί περιορίζουν τη δράση (μίμηση) προς όφελος του λόγου (αφήγηση). Πώς επιχειρήθηκε η διόρθωση αυτής της εγγενούς αδυναμίας στην παράσταση που παρακολούθησες;

- 4) Να σχολιάσεις τη σκηνογραφία. Τι σου έκανε εντύπωση, σε ξάφνιασε ή σε προβλημάτισε; Πόσο πετυχημένες κρίνεις τις επιλογές του σκηνογράφου;
